

Patiënteninformatie

Implantatie van een pacemaker

Uw arts heeft u aangemeld voor een pacemakerimplantatie. In dit document kunt u lezen wat u te wachten staat. In. Met deze informatie kunt u zich beter voorbereiden op wat er gaat gebeuren. Het helpt u om mee te denken over de behandeling tijdens gesprekken met de cardioloog, verpleegkundigen en pacemakertechnici.

Naast deze schriftelijke informatie is er ook een voorlichtingsfilm. U kunt deze bekijken op onze website: www.geldersevallei.nl/pacemaker

Wanneer u merkt dat bepaalde zaken die beschreven staan niet aan de orde komen, bespreek dit dan met uw cardioloog of verpleegkundige.

Iedere patiënt is anders. Daarom kan het voorkomen dat er wordt afgeweken van hetgeen u hebt gelezen. De cardioloog bespreekt uw persoonlijke situatie met u.

Wanneer u acuut bent opgenomen en een pacemaker gekregen heeft, kunt u deze informatie gebruiken om achteraf te lezen wat er gebeurd is in de afgelopen dagen.

In de tekst ziet u af en toe iets in een vakje staan, zoals hieronder. Dat zijn handige tips en adviezen.

- Schrijf thuis uw vragen aan de cardioloog of de verpleegkundige op. Stel ze gerust tijdens uw bezoek. Zo vergeet u niets en bent u straks goed voorbereid.
- Houd uw medicatielijst goed bij, zodat u altijd een actueel overzicht van uw medicatie kunt tonen aan de zorgverlener.
- Neem iemand mee naar het ziekenhuis: twee horen meer dan één.

• Pacemaker implantatie stap voor stap

1. Op de polikliniek

- Polikliniekassistente doet metingen
- Er wordt een hartfilmpje gemaakt
- Bezoek aan de cardioloog
- Verdere onderzoeken

2. Thuis

- Brief voor opname wordt thuisgestuurd
- Opname pacemakerimplantatie volgt binnen 3 weken
- Lees deze informatie en de folders vóór uw opname

3. Dag van opname

- Opnamegesprek met de verpleegkundige
- Gesprek met de arts-assistent

Dag van implantatie

- Voorbereidingen op de pacemakerimplantatie
- Implantatie op de katheterisatiekamer
- Diverse controles na de implantatie
- Terug naar de afdeling

De dag na implantatie

- Circa 2 uur bedrust, daarna de arm 24 uur in de mitella
- Bewaking van het hartritme
- Wond- en pijncontrole

- Longfoto maken
- Longfoto en hartritme worden beoordeeld door de cardioloog
- Ontslaggesprek met de verpleegkundige + vervolgafspraken
- Naar huis

1. Op de polikliniek

De huisarts of een arts binnen het ziekenhuis heeft u verwezen naar de cardioloog. In de verwijsbrief die u heeft meegekregen, staat wat uw klachten zijn en de resultaten van onderzoeken die zijn gedaan. De cardioloog is een arts die gespecialiseerd is in het hart. Hij onderzoekt wat de oorzaak is van uw klachten. De dag en het tijdstip van uw afspraak bij de cardioloog krijgt u per post thuisgestuurd.

Het is belangrijk dat u op tijd op de afspraak komt.

Spreekuur van de cardioloog

Bij aankomst in het ziekenhuis meldt u zich bij de aanmeldzuil. Daarna gaat u naar de polikliniek cardiologie. Uw lengte en gewicht worden gemeten. Ook wordt een hartfilmpje gemaakt. De polikliniekassistent stelt u vragen om na te gaan of u besmet bent met bepaalde bacteriën. Wanneer het hartfilmpje gemaakt is, kunt u plaatsnemen in de wachtkamer van de cardioloog.

Wanneer u aan de beurt bent, haalt de cardioloog u op. Hij gaat met u in gesprek en stelt u vragen over uw situatie. Ook bespreekt hij de uitslag van het hartfilmpje met u. Daarna doet de cardioloog lichamelijk onderzoek, zoals uw hart en longen beluisteren. Op basis van zijn bevindingen bespreekt hij met u wat zijn advies is voor u.

De planning van de pacemakerimplantatie

- De cardioloog heeft het voorstel gedaan om een pacemaker te plaatsen. Hij zal met u bespreken wat een pacemaker is en waarom hij u het advies geeft om een pacemaker te plaatsen. Ook zal de cardioloog u uitleg geven over hoe een pacemaker werkt en hoe de pacemaker geïmplanteerd zal worden.

Dat u een pacemaker nodig zult hebben, zal waarschijnlijk verschillende emoties bij u oproepen. U kunt dit met de cardioloog en uw naasten bespreken.

Wanneer u in overleg met de cardioloog besluit de pacemaker te laten plaatsen, meldt hij u aan bij de hartfunctieafdeling. Het kan zijn dat dit vragen bij u oproept. Stel uw vragen gerust aan de cardioloog.

Als het nodig is, zal de cardioloog verwijzingen meegeven voor vervolgonderzoeken. Het kan zijn dat u bloed moet laten prikken en/of een foto van uw hart en longen moet laten maken.

- De polikliniekassistent maakt de afspraken voor u. U kunt meteen na uw bezoek aan de cardioloog bloed laten prikken bij het laboratorium en zo nodig een longfoto laten maken op de afdeling radiologie.
- De polikliniekassistent geeft meer uitleg over de gang van zaken bij de pacemakerimplantatie en andere zaken die van belang zijn.

U ontvangt thuis een brief met de datum waarop u op de afdeling cardiologie verwacht wordt. De implantatie zal over het algemeen binnen 3 weken na uw bezoek aan de cardioloog plaatsvinden.

Voorwaarden om uw pacemakerimplantatie door te laten gaan

- Als u onder controle bent van de trombosedienst is het de bedoeling dat u 38 tot 48 uur voor het plaatsen van de pacemaker een vitamine K (Konakion 10 mg) tablet inneemt. Het recept hiervoor krijgt u van de cardioloog tijdens uw polikliniekbezoek. We verwachten dat u zelf de trombosedienst op de hoogte stelt.
- U kunt de antistollingsmiddelen Sintrom (acenocoumarol), Marcoumar (fenprocoumon), Ascal (carbasalaatcalcium/acetylsalicylzuur), Plavix (clopidogrel), Brilique (ticagrelor) blijven gebruiken.
- Gebruikt u een combinatie van Ascal (carbasalaatcalcium/acetylsalicylzuur) en Plavix (clopidogrel)/Brilique (ticagrelor), dan is het belangrijk dat u 7 dagen van tevoren stopt met de Plavix (clopidogrel)/Brilique (ticagrelor).
- Gebruikt u Sintrom (acenocoumarol) of Marcoumar (fenprocoumon) in combinatie met Ascal (carbasalaatcalcium/ acetylsalicylzuur), Plavix (clopidogrel) of Brilique (ticagrelor) dan mag u dit blijven gebruiken, in overleg met de cardioloog.
- Wanneer u Pradaxa (dabigatran), Xarelto (rivaroxaban), Lixiana (edoxaban) of Eliquis (apixaban) gebruikt, stopt u hiermee 48 uur voor het onderzoek tot en met 24 óf 48 uur na de ingreep. Met dabigatran mag u mogelijk nog eerder stoppen. U hoort van de cardioloog wat voor u van toepassing is.
- U kunt de andere medicijnen gewoon blijven gebruiken tenzij de cardioloog anders met u heeft besproken.
- Vanaf 2 uur voor de ingreep mag u niet meer eten en drinken.
- Het is erg belangrijk dat u een actuele medicijnlijst meeneemt. U kunt deze bij uw huisarts of apotheek krijgen. Wij adviseren u om mee te kijken of de meest recente medicijnaanpassingen op de lijst vermeld staan. De verpleegkundige vraagt hiernaar bij uw opname.
- Het is raadzaam om voor uw opname de folder 'Pacemaker' van de Nederlandse Hartstichting te lezen. Deze vindt u op de [website van de Nederlandse Hartstichting](#).

2. Onderzoeken

Voordat u de pacemaker krijgt, zijn er eerst een aantal onderzoeken nodig. Hieronder volgt uitleg over wat u kunt verwachten tijdens de onderzoeken.

Bloedonderzoek

Meteen na uw polikliniekbezoek kunt u naar het laboratorium gaan. Daar wordt bloed bij u afgenomen. Voor de pacemakerimplantatie is het nodig dat de cardioloog op de hoogte is van een aantal bloedwaarden. Deze bloedsuitslagen mogen voor het plaatsen van de pacemaker niet ouder zijn dan 3 maanden.

Röntgenfoto hart en longen

Direct na uw bezoek aan de cardioloog wordt er zo nodig een röntgenfoto van hart en longen gemaakt. Wanneer u het laatste half jaar al een röntgenfoto van hart en longen heeft laten maken, is dit niet meer nodig.

U kunt hiervoor naar de afdeling radiologie gaan op de 'rode' A-vleugel op de eerste verdieping. Door middel van röntgenstralen wordt een foto gemaakt van uw hart en longen. Het onderzoek duurt ongeveer 10 minuten en is niet pijnlijk of belastend. Wel kan het zijn dat u even moet wachten.

De dag na de pacemakerimplantatie wordt opnieuw een röntgenfoto gemaakt. Dit is nodig om te controleren of de pacemakerdraden goed zitten.

Hartfilmpje (Elektrocardiogram ECG)

Om het elektrisch signaal van het hart te meten, worden op uw huid elektroden geplaatst. Dit zijn kleine zuignappen die via kabeltjes in verbinding staan met een speciaal apparaat. De elektroden worden bevestigd op uw ontblote borst. Tijdens het maken van een hartfilmpje vragen we u zo stil mogelijk op uw rug te liggen en niets te zeggen. Elke beweging maakt de registratie onnauwkeurig. De cardioloog kan uit het hartfilmpje afleiden hoe uw hartritme is. Het onderzoek duurt een paar minuten en is niet belastend.

3. De dag van opname

Welkom op de afdeling cardiologie

U kunt zich op de afgesproken dag en tijd melden bij de opnamebalie in de centrale hal. Een gastvrouw brengt u naar de afdeling cardiologie. De afdeling bevindt zich op de tweede verdieping, de 'rode' A-vleugel. De medewerkers van de verpleegafdeling zijn op de hoogte van uw komst. Een verpleegkundige zal u ontvangen en u de kamer wijzen en gaat met u in gesprek.

Wat neemt u mee?

Het is verstandig om voor 3 dagen mee te nemen:

- Alle medicijnen die u gebruikt, ook longpufjes en zalfjes
- Een recente medicijnlijst
- Nachtkleding en pantoffels/slippers
- Toiletartikelen
- Warme sokken

Wij vragen u om sieraden af te doen en thuis te laten. Verwijder nagellak.

Tijdstip van opname

U komt om 08.00 uur of om 14.00 uur op de afdeling.

- Komt u om 08.00 uur, dan is de pacemakerimplantatie dezelfde middag.
- Komt u om 14.00 uur (2 uur 's middags), dan is de pacemakerimplantatie de volgende morgen.

Dagindeling

- De verpleegkundige gaat met u in gesprek (zie 'Het opnamegesprek').
- De verpleegkundige meet uw bloeddruk en temperatuur.
- De zaalarts of de verpleegkundig specialist komt bij u langs en stelt vragen.
- Er wordt een infuusnaaldje in de linker arm geprikt (aan de kant waar de pacemaker komt).
- De verpleegkundige maakt een hartfilmpje van uw hart.

Het opnamegesprek

- Tijdens dit gesprek noteert de verpleegkundige gegevens die van belang zijn tijdens uw opname. De verpleegkundige vraagt naar uw medicijnlijst.
- De verpleegkundige informeert naar uw klachten, of u ergens allergisch voor bent en wie uw contactpersoon is. Ook licht zij u in over bezoektijden, telefoonnummer van de afdeling, het belsysteem etc.
- Wanneer u onder controle bent van de trombosedienst, vraagt de verpleegkundige of u de vitamine K tablet heeft ingenomen.
- Bij gebruik van een combinatie met Ascal en Plavix/Brilique gaat de verpleegkundige na of u 7 dagen van te voren met de Plavix/Brilique gestopt bent.
- Bij gebruik van Pradaxa, Xarelto, Eliquis en Lixiana gaat de verpleegkundige na of u 48 uur van tevoren gestopt bent.

- De verpleegkundige bespreekt met u wat er de komende dagen gaat gebeuren. U krijgt de gelegenheid om eventuele vragen te stellen. Ook op een later moment kunt u bij de verpleegkundige terecht met uw vragen.
- Omdat u 4 weken na de pacemakerimplantatie uw linkerarm niet boven het hoofd mag heffen, bespreekt de verpleegkundige of u thuis hulp nodig denkt te hebben na de pacemakerimplantatie. Alleen op indicatie kan de verpleegkundige thuiszorg aanvragen.

We adviseren u van tevoren na te denken wie u na de implantatie kan helpen als u weer thuis bent.

4. De dag van de implantatie

Vorbereiding

Wanneer u 's morgens om half negen de pacemaker krijgt, zal de verpleegkundige u rond half zeven wakker maken.

- U krijgt de volgende medicijnen van de verpleegkundige één uur voor de ingreep: Diazepam (rustgevend middel), Paracetamol (pijnstiller) en Kefzol (antibiotica via het infuus, om het risico op een infectie tegen te gaan).

- Neem uw medicijnen volgens uw eigen schema in met uitzondering van bloedverdunners zoals beschreven staat in hoofdstuk 1. Gebruikt u plasmedicatie, neem deze dan ná de implantatie in.

- Bij gebruik van de bloedverdunners: Sintrom (acenocoumarol) en of Marcoumar (fenprocoumon) komt 's morgens vroeg een medewerker van het laboratorium bloed afnemen.
- Bij sommige mannen scheert de verpleegkundige het borsthaar op de plaats van implantatie.
- Als u plakkers op uw borst heeft van het telemetrikastje, plakt de verpleegkundige deze op een andere plaats. Dan zitten ze niet in de weg bij de implantatie. Als er plakresten zijn, dan haalt ze deze weg.
- Wanneer u diabetes (suikerziekte) heeft, meet de verpleegkundige uw bloedsuiker.
- Wanneer u insuline gebruikt, bespreekt de verpleegkundige met u wat hiervoor uw schema is. De verpleegkundige bespreekt met u en met de zaalarts/verpleegkundig specialist hoeveel insuline u kunt spuiten op de dag van de ingreep. Uw bloedsuiker wordt voor iedere maaltijd gemeten.
- U krijgt een operatiejasje aan en een operatiemutsje op.

- In de hartkatheterisatiekamer is het koud. Het is daarom prettig om sokken aan te doen. U mag uw bril ophouden. Doet u uw sieraden af, want deze vormen een risico op infectie.

5. Implantatie van de pacemaker

De zorgverleners

De ingreep wordt uitgevoerd door een cardioloog in samenwerking met hartfunctielaboranten en de pacemakertechnicus. Het kan zijn dat u niet door uw eigen cardioloog geholpen wordt.

De zorgverleners van de hartkatheterisatiekamer vinden het belangrijk dat u zich op uw gemak voelt. Het kan zijn dat ze over alledaagse dingen praten om u op uw gemak te stellen. Als u dit niet prettig vindt, zegt u dit gerust.

Plaats en tijdsduur

De ingreep vindt plaats op de hartkatheterisatiekamer en duurt 1 tot 2 uur. Tijdens de implantatie kunt u gewoon praten en kunt u altijd zeggen hoe u zich voelt.

Hoe verloopt de implantatie?

De huid wordt afgedekt met een steriel laken en wordt plaatselijk verdoofd. Daarna maakt de cardioloog een sneetje van ongeveer 7 centimeter. Om de pacemaker in te brengen, wordt onder de huid of onder de borstspier een holte gemaakt. Ondanks de verdoving kan dit pijnlijk zijn.

Via een ader onder het sleutelbeen worden 1 of 2 draden naar het hart gevoerd en geplaatst. De draden worden aangesloten op de pacemaker. Daarna wordt de wond gehecht. De arts kan oplosbare of niet-oplosbare hechtingen gebruiken, dit wordt u meegedeeld. Direct na de implantatie worden 2 röntgenfoto's gemaakt om de ligging van de draden te beoordelen.

Metingen

Nadat de pacemaker is geplaatst wordt de pacemaker voor het eerst doorgemeten. Het is mogelijk dat u hier iets van voelt. De zorgverleners kijken of de pacemakerdraden op de goede plek zitten en of de pacemaker goed is ingesteld op uw persoonlijke situatie. Het tweede moment van doormeten is op de volgende (werk)dag.

Telemetriekastje

Na de implantatie krijgt u een telemetriekastje aangesloten op de ontblote borst. Dit is een kastje dat u 24 uur bij u draagt. De elektroden aan het kastje worden met behulp van plakkers op de huid bevestigd. Zo wordt uw hartritme op afstand geobserveerd, door medewerkers op de afdeling hartbewaking.

6. Na de implantatie

Als de implantatie klaar is, haalt een verpleegkundige u op. Zij brengt u terug naar uw kamer. Bij terugkomst op de afdeling wordt de wond gecontroleerd op nabloeden en zwelling. Er wordt een hartfilmpje bij u gemaakt om dit te vergelijken met uw hartritme vóór de pacemakerimplantatie. U krijgt daarna een mitella om uw arm, om de wond rust te geven en te voorkomen dat u uw arm boven de schouder heft.

Het is de bedoeling dat u 2 uur rustig in bed blijft liggen. Daarna mag u weer uit bed. De verpleegkundige geeft u hierover uitleg.

- De verpleegkundige bekijkt de wond de eerste dag nog een paar keer. Ook houdt ze uw bloeddruk en temperatuur in de gaten. De verpleegkundige vraagt u naar de pijn en geeft als het nodig is paracetamol.

Als u pijn blijft houden, vertel dit dan aan de verpleegkundige. De verpleegkundige vraagt naar de pijnscore, zij houdt deze in de gaten en onderneemt zo nodig verdere actie.

Na de implantatie mag u weer eten en drinken.

Voelt u zich niet lekker of bent u duizelig, dan is het belangrijk dat u dit meldt.

Aandachtspunten telemetriekastje

De zender van de telemetrie vertelt ons niet waar u zich bevindt. Daarom zijn de volgende regels van toepassing:

- ✓ U kunt zich vrij bewegen op de afdeling.
- ✓ U mag de afdeling verlaten onder begeleiding van uw naasten en na toestemming van de verpleegkundige die voor u zorgt. Zorg dat de verpleegkundige weet waar u heen gaat. Als er een ritmestoornis optreedt, dan kunnen wij u snel vinden.
- ✓ De verpleegkundige geeft door aan de hartbewaking waar u naartoe gaat. U mag naar de centrale hal. Buiten is er geen bereik en kunnen we uw hartritme niet in de gaten houden. Wilt u daarom binnen blijven?
- ✓ U kunt niet douchen met het kastje. Als u zich bij de kraan opfrist, let u er dan op dat de elektroden en het telemetriekastje niet nat worden.

- ✓ De bewakingsapparatuur kan een storing geven. Dit kan gebeuren bij bepaalde bewegingen zoals tandenpoetsen of krabben. Indien nodig komt een verpleegkundige kijken hoe het met u gaat en hoe u zich voelt.
- ✓ De batterij van het telemetriekastje wordt 's ochtends en 's avonds vervangen. U kunt zo nodig gebruik maken van de groene verlengkabel. Die geeft wat meer bewegingsvrijheid.

7. Dag na de implantatie

Het kan zijn dat u al vroeg in de morgen een foto van hart en longen laat maken. Met de foto kunnen we beoordelen of de pacemakerdraden op de goede plek zitten.

Voordat u naar huis gaat, controleert de dienstdoende cardioloog op afstand uw hartritme, naar aanleiding van de telemetrieregistratie en uw longfoto. Een enkele keer komt het voor dat de pacemakerdraden toch niet op de goede plek zitten. Dan moet de procedure opnieuw plaatsvinden. Dit betekent dat u nog een nacht in het ziekenhuis blijft.

De pacemakertechnicus meet de volgende (werk)dag uw pacemaker nogmaals door. Als u vragen heeft, kunt u ze stellen aan de pacemakertechnicus en/of de verpleegkundige.

De dienstdoende cardioloog komt in principe niet bij u langs. U ziet uw eigen cardioloog weer bij de controle op de polikliniek. Dit is 4 tot 6 weken na de implantatie.

U mag naar huis als alle controles goed zijn gebleken en de dienstdoende cardioloog toestemming heeft gegeven aan de verpleegkundige.

- Zorg dat iemand u met de auto naar huis kan brengen.
U mag de eerste 2 weken zelf geen auto rijden. Zie hiervoor ook hoofdstuk 8.
- Het is van belang dat er iemand bereikbaar is om u te helpen bij eventuele problemen.

8. Ontslaggesprek

Voordat u naar huis gaat zal de verpleegkundige u informatie geven over activiteiten die u wel of niet mag doen in de eerste tijd na de pacemakerimplantatie.

Bij ontslag uit het ziekenhuis krijgt u in ieder geval de volgende afspraken mee:

- Na 2 weken heeft u een controle bij de pacemakertechnicus. Dit is op de polikliniek cardiologie op de begane grond.
- Gaat u op zaterdag met ontslag, dan komt u ook nog bij de pacemakertechnicus op de eerstvolgende werkdag.
- 4 tot 6 weken na de implantatie heeft u een controle bij uw eigen cardioloog op de polikliniek cardiologie.

Vaak komen er veel praktische vragen als u naar huis mag. Daarom volgen hieronder enkele richtlijnen. Het kan zijn dat er in uw situatie andere richtlijnen van toepassing zijn. Dit komt in het gesprek aan de orde.

Algemene aandachtspunten

- ✓ Matig gebruik van alcohol (1-2 glazen per dag) is toegestaan. Gebruikt u antistollingsmiddelen en bent u onder controle bent van de trombosedienst? Meld het drinken van alcohol dan bij de trombosedienst.
- ✓ Roken is niet toegestaan.
- ✓ Probeer met uw partner over problemen en angsten te praten. Wanneer u vragen heeft of u ervaart psychische klachten, dan kunt u dit bespreken met de cardioloog en/of uw huisarts.

Medicijnen

- ✓ Gebruik uw eigen medicijnen weer zoals u gewend was om in te nemen, tenzij anders is afgesproken.
- ✓ U hoort van de cardioloog of u de Pradaxa (dabigatran), Xarelto (rivaroxaban), Eliquis (apixaban) en Lixiana (Edoxaban) 24 uur na de ingreep weer mag innemen.

- ✓ De eerste dagen na de implantatie voelt uw schouder nog pijnlijk aan. U mag hiervoor maximaal 4 keer per dag 2 tabletten paracetamol innemen, afhankelijk van uw pijn.

Wondcontrole

- ✓ Verwijder 48 uur na de ingreep de pleister, als de wond droog is. Als de wond nog vochtig is, doe er dan een nieuwe pleister op. Als de wond droog is, mag u na 48 uur weer douchen. Het is belangrijk dat u de douchekop niet rechtstreeks op de wond richt. Na 7 dagen mag u weer normaal douchen. Hou de wond de eerste week goed in de gaten.
- ✓ Let op roodheid, warm aanvoelen van de wond, zwelling of een extreme blauwe plek.

- ✓ Neem direct contact op met uw huisarts of in de avond/weekend met de huisartsenpost in geval van:
 - koorts
 - ontstaan van (extreme) blauwe plek bij de wond
 - rood en dik worden van de wond
 - benauwdheid
 - onwelwording
 - een niet te onderdrukken hik
 - toename van pijnklachten
- ✓ Indien de hechtingen niet oplosbaar zijn, gaat u een week na de implantatie naar de huisarts. Die verwijdert dan de hechtingen.

Activiteiten

- ✓ De pacemakerdraad moet in het hart vastgroeien. Daarom is het raadzaam om uw linkerarm de eerste 4 weken niet te zwaar te belasten. Het is van belang dat u de eerste 4 weken uw arm niet boven uw schouder heft. U kunt naar eigen inzicht de mitella dragen, als dit u helpt om uw arm voldoende rust te geven of om te voorkomen dat u uw arm boven de schouder heft. Let goed op bij het douchen, kammen van de haren en het omkleden.
- ✓ Traplopen mag weer meteen na ontslag.
- ✓ Licht huishoudelijk werk mag u weer doen na ontslag.
- ✓ Zwaar huishoudelijk werk, tillen of duwen mag u pas doen vanaf 4 weken na de pacemakerimplantatie.
- ✓ Wandelen mag na ontslag.
- ✓ Fietsen mag een dag na ontslag.
- ✓ Autorijden mag als tijdens de controle op de polikliniek (ongeveer 2 weken na uw ontslag) blijkt dat de pacemaker goed werkt.
- ✓ Werken mag in overleg met de cardioloog/bedrijfsarts.
- ✓ Sporten mag weer vanaf 6 weken na de pacemakerimplantatie.
- ✓ Vakantie in binnen- of buitenland mag in overleg met de cardioloog.
- ✓ Adviezen over leven met een pacemaker kunt u lezen in de folder "Pacemaker" van de Nederlandse Hartstichting. Deze is te vinden op <https://www.hartstichting.nl/hart-en-vaatziekten/behandelingen/pacemaker>.

Belangrijk

✓ Gebruik uw mobiele telefoon niet aan de kant waar de pacemaker is geïmplanteerd. Draag uw telefoon ook niet aan deze zijde. Dit kan namelijk storing veroorzaken.

✓ Het pacemakerpasje krijgt u na enkele weken thuisgestuurd. Het is van belang dat u dit altijd bij u draagt.

✓ Als u onderzoeken of een behandeling moet ondergaan, vertel dan dat u een pacemaker heeft.

9. Telefoonnummers

Als u na het lezen van deze informatie en de folders nog vragen heeft, neem dan gerust contact op.

Polikliniek cardiologie: (0318) 43 43 45

Afdeling cardiologie: (0318) 43 47 12

Afdeling hartfunctie: (0318) 43 53 61